

7. Сорокина В.В. Рисунок – средство диагностики и коррекции личности // Психологический статус личности в различных социальных условиях: развитие, диагностика и коррекция / под ред. В.С. Мухиной. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1992. – С. 104-117.
8. Тяповкин, Ю.Н. Использование изобразительной деятельности в психологической практике / Ю.Н. Тяповкин // Вестник Сыктывкарского университета. Сер. 14. Психология. Педагогика. Социальная работа. – Сыктывкар: Изд-во СыктГУ, 2003. – Вып. 3. – С. 75-85.
9. Buck I.N. The N-T-P technique. A qualitative and quantitative scoring manual // J. Clin. Psychol. – Monograph Supplement. – №5. – 1948. – P. 24-26.
10. Marian Kinget The drawing-completion test: a projective technique for the investigation of personality, based on the Wartegg test blank. – N.Y.: Grune& Stratton, 1952. – 224 s.
11. Ogdon D.P. Psychodiagnostics and personality assessment: A handbook. – Los Angeles: Western Psychological Services, 1975.
12. Wartegg E. Schichtdiagnostik. Der Zeichentest (WZT). Einfuhrung in die experimentelle Graphoskopie–Munchen, 1953.

Projective methods as the study of personality are often used without compliance with psychological conditions necessary for competent conduct of diagnostic procedures, which is lead to a specific problem and the application of their pre-school age.

Keywords: projection, projective techniques, drawing techniques, personal characteristics

Отримано 9. 11.2012

УДК 37.013(477)«18-19»(018)

І.О. Кучинська

ІСТОРИКО-ВИХОВНІ ОРІЄНТИРИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті зроблена спроба аналізу і висвітленню виховних орієнтирів громадянського становлення особистості в умовах сьогодення

Ключові слова: орієнтири, розвиток, ідеї, громадянське виховання.

В статье сделана попытка анализа и выделения воспитательных ориентиров гражданского становления личности в условиях сегодняшнего дня.

Ключевые слова: ориентиры, развитие, идеи, гражданское воспитание.

Безперечно, *актуальною* проблематикою сьогодні, є формування людини, здатною жити в громадянському суспільстві. Для цього потрібні вміння й навички, що визначають відношення до суспільства й демократичний клімат в середовищі свого спілкування, бажання й готовність здійснити соціально корисні дії, примножувати багатства країни. У цьому аспекті одним із пріоритетів виховання повинна стати громадянськість. Як зазначає вчена О. Сухомлинська у роботі “Громадянське виховання: спадщина і сучасність” сучасні тенденції розвитку українського суспільства висунули на передній план педагогічного й всього громадського життя проблему громадянськості як якості суспільства і якості особистості [с. 3].

Проблема громадянського становлення особистості знаходилась у сфері науково-педагогічних інтересів таких вчених, як М. Драгоманов, М. Грушевський, С. Русова, І. Огієнко, Г. Ващенко, С. Ананьєв, В. Сухомлинський та ін. Саме ця проблематика і сьогодні носить доцільний та актуальний характер.

Мета статті: використовуючи історико-педагогічний досвід висвітлити можливі виховні орієнтири громадянського становлення особистості в умовах сьогодення.

Зауважимо, що вже у другій половині ХІХ століття відомий вітчизняний діяч К. Ушинський акцентував увагу педагогічної громадськості на тому, що національна свідомість людини, її любов до Батьківщини повинні складати моральну сутність особистості громадянина. В основі виховання громадянськості, на його погляд, повинна знаходитись ідея народності, що базується на особливостях національного менталітету, розвитку національної самосвідомості. В зміст громадянського виховання він включав виховання гуманності, правдивості, працелюбності, дисциплінованості, почуття суспільного обов’язку, при цьому головним завданням вважав, виховання патріотизму – найбільш сильного громадянського почуття [6]. Такої точки зору дотримувалось багато вітчизняних діячів (М. Костомаров, М. Драгоманов, П. Грабовський та ін.) які розглядали громадянськість як засіб досягнення мети нації.

До 1917 року питання виховання громадянськості розглядалося в контексті загальновиховної ідеї такими визначними педагогами, як П. Каптерев, С. Сікорський, М. Рубінштейн та ін. Вони вважали, що школа може правильно розвиватись, жити правильним життям лише при єдиній умові, якщо вона служить справі виховання людини. А оскільки в реальному житті людина є громадянином свого народу і діячем у суспільстві, то школа повинна, виховуючи людину, виховувати і громадянина. Громадянин не повинен знищувати людину, а людина – громадянина [4].

Українські педагоги та діячі освіти початку ХХ століття пов’язували громадянськість з національним вихованням, що було викликано ідейними, ідеологічними та соціальними чинниками (М. Грушевський, В. Винниченко та ін.).

У 20-х роках ХХ століття ідеї громадянського виховання розглядались

у контексті соціального виховання (Я. Мамонтов, Е. Равич-Щербо, В. Дюшен, М. Міронов та ін.). Соціальна теорія виховної діяльності обґрунтовувала відповідні ціннісні орієнтири та ідеали.

Починаючи з 30-х рр. і по 90-і рр. в Україні, як і в Радянському союзі в цілому ідеї громадянського виховання замінюються ідеями ідейно-політичного виховання. Виховний акцент робиться на формуванні комуністичного світогляду при якому відбувається нівелювання громадянсько-демократичних ціннісних орієнтирів. Винятком можна назвати працю В. Сухомлинського “Народження громадянина” (Київ, 1970). Так, в організації громадянського виховання, на погляд відомого педагога, необхідне комплексне розв’язання таких завдань (доцільність яких, вважаємо, не викликає сумніву і на сучасному етапі педагогічної діяльності):

- озброєння учнів науково обґрунтованим обсягом ідейно-громадянських знань, світоглядних ідей і понять як основою формування ідейно-громадянських поглядів. При цьому важливу роль відіграє не просто засвоєння знань, а перетворення їх на ідейні переконання учнів;
- залучення школярів до активної суспільно-корисної діяльності, конкретних трудових справ;
- розвиток таланту, здібностей особистості в їх найповнішому обсязі.

Громадянськість, за В. Сухомлинським, це джерело переконань, думок і почуттів людини. Особливу увагу видатний педагог приділяв гуманістичній спрямованості громадянського виховання, його органічному взаємозв’язку з розвитком творчих задатків особистості. Розробляючи теоретичні і втілюючи практичні ідеї громадянського виховання, В. Сухомлинський переконував, що з розвитком індивідуальних якостей особистість найбільш повноцінно реалізує свої можливості в діяльності, корисній для суспільства. Досліджуючи природу взаємодії ідейних і моральних спрямувань у процесі становлення громадянськості, В. Сухомлинський підкреслював, що без розвитку таких рис, як працелюбність і чесність, скромність і ввічливість, повага до старших і піклування про молодших, не може бути й мови про вироблення більш складних моральних норм і громадянських якостей особистості.

Акцентуємо увагу на тому, що у змісті книжок, які читають підлітки і юнацтво, на думку педагога, повинні домінувати такі ідеї (вважаємо, що і в умовах сьогодення вони також актуальні й доцільні):

- сенс людського життя – в служінні народові, Вітчизні, високим ідеалам;
- вірність Батьківщині, непохитність і мужність у боротьбі за її могутність – вища доблесть, в ім’я якої справжня людина долає будь-які труднощі;
- змалку людина повинна вчитися керувати своїм розумом і волею;
- розум людини могутній і непереможний, він велика сила і велике багатство, готуйся служити Вітчизні розумом, думкою, творчістю [3, с. 116].

Зауважимо, що, незважаючи на ідеологізовану та політизовану педагогіку, тенденції до догматизації духовного й морального життя, що обмежували появу й поширення нових ідей, В. Сухомлинський уперше в радянській педагогіці порушив і розвинув такі складні питання, як розвиток і формування свідомості особистості, вибір роду діяльності,

проблеми громадянськості з позицій гуманізму [5].

Ці напрацювання в галузі громадянського виховання, про які йшлося вище – частина нашої вітчизняної традиції, і їх не можна відкидати, ігнорувати, зовсім не брати до уваги в сучасних підходах до громадянського виховання підростаючого покоління.

Реалії сучасної виховної ситуації, на наш погляд, підтверджують фактор доцільного впровадження у процес виховної діяльності ідей громадянськості, що ґрунтуються на *принципах* зв'язку виховання з життям (виховна діяльність орієнтує учнів на узгодження їх життєдіяльності з життям суспільства); культуровідповідності (органічний зв'язок з історією народу, його мовою, традиціями, забезпечення духовної єдності поколінь); етнізації (наповнення виховання національним змістом, що передбачає формування самосвідомості громадянина); народності (єдність загальнолюдського і національного).

Актуальними, і в умовах сьогодення, залишаються *ідеї виховання громадянськості*, що розглядалися вітчизняними діячами у контексті національних інтересів; суспільних прагнень; державотворчих устремлінь та соціально значущих ціннісних орієнтирів.

Ідеї виховання громадянськості особистості, що переважали у досліджуваній період, сьогодні, мають своє логічне продовження. Зазначимо, що такі характеристики громадянськості, які акцентувались у педагогічних поглядах вітчизняних діячів, свідчать про визначальну роль світогляду особистості, на основі якого формується система її ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлюється місце в суспільстві, визначаються обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною. Сучасні дослідники (І. Бех, М. Боришевський, М. Евтух О. Сухомлинська, та ін.), як і вітчизняні діячі минулого (М. Драгоманов, Б. Грінченко, М. Грушевський, В. Винниченко, С. Русова, І. Огієнко та ін.) розглядають громадянськість як реальну можливість втілення в життя сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграцію в культурні й соціальні структури суспільства.

Так, науковці О. Сухомлинська, М. Боришевський, І. Тараненко, С. Рябов, К. Чорна, що розробили концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності акцентували увагу педагогічної громадськості на тому, що громадянськість є багатоаспектним поняттям. Це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади [2, с. 252].

Зазначимо, що *основні орієнтири розвитку ідей громадянського виховання*, які домінували у теорії виховання у досліджуваній нами період, і сьогодні, актуалізуються збагатившись інноваційними підходами у працях багатьох дослідників цієї проблематики. До *основних* орієнтирів розвитку ідей громадянського виховання відносимо:

– *патріотичний* (формування громадського обов'язку перед суспільством; створення високого ідеалу служіння рідному народові; виховання шанобливого ставлення до рідної мови, культури, традицій; любов і відданість батьківщині, прагнення захищати її інтереси);

- *національний* (формування національної свідомості й самосвідомості; усвідомлення етнічної спільності та національних цінностей і потреб);
- *правовий* (усвідомлення прав, обов'язків, ставлення до закону, інститутів влади; формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки);
- *соціальний* (визначення й усвідомлення ієрархії соціальних цінностей; формування соціальної поведінки).

Зокрема, як одна з провідних у теорії виховання в другій половині ХІХ століття актуалізується ідея патріотичного виховання. Так, головне завдання, яке ставить у своїх працях відомий педагог К. Ушинський (“Про народність у громадському вихованні”, “О нравственном элементе в русском воспитании”, “Общий взгляд на возникновение наших народных школ”, “Человек как предмет воспитания”) це – розвинути в учнів почуття патріотизму. Саме в цьому педагог бачить ту велику силу, яка здатна відстояти самостійність і незалежність країни, забезпечити їй рух уперед й в економічному, й в культурному, й в суспільно-політичному відношенні.

Зазначимо, що у виховних поглядах вітчизняних діячів підкреслювалась ідея, що “вірно” поставлене виховання є одночасно й патріотичне, й громадянське, й національне виховання. Адже воно по необхідності реалізується у відповідності з традиціями і морально-духовними цінностями народу, соціокультурним досвідом суспільства.

Пріоритетними у виховних поглядах відомих національних діячів М. Грушевського, С. Русової, Я. Чепіги та ін. було формування в учнів таких якостей, як: любов до Батьківщини; гуманність, правдивість, працелюбність, дисциплінованість, почуття відповідальності („Про українську мову і українську школу”, „Ідейні підвалини школи”, „Ґрунтовні принципи нормальної школи” та ін.). Безперечно, що першочергове значення надавалось національним цінностям, що в цьому контексті означали: працелюбність, любов до природи, естетизація дійсності, терпимість, висока моральність, почуття обов'язку і відповідальності, мужність, активність, піклування про захист держави. У цьому аспекті, відомий радянський педагог В. Сухомлинський відзначав: „Справжнє громадянське виховання починається там, де ідея і особиста праця – піт, мозолі, зливаються воедино, творять те, про що народ говорить: у людини є святе за душею. Я твердо переконаний, що цим святим для кожної людини повинна стати праця, одухотворена високою ідеєю. Це така ж святиня, як і обов'язок перед полеглими за наше щастя. Коли я вдумуюсь у слова патріотизм, Батьківщина, громадянин – ці слова завжди зв'язуються в моєму уявленні з трьома іншими поняттями: народ, труд, хліб. Це три могутні корені громадянськості” [5, с. 313].

І сьогодні, на наш погляд, *актуалізація патріотичних цінностей у формуванні державотворчих устремлінь молоді* є одним із визначних орієнтирів виховання громадянськості у сучасній виховній практиці. Формування патріотичних цінностей і почуттів означає створення високого ідеалу служіння рідному народові, готовності до героїчного подвигу в ім'я процвітання і незалежності України. Учні повинні усвідомити наступні поняття:

- Земля – спільний дім людства;
- Батьківщина – унікальна, єдина, дана долею що дісталася від попередніх поколінь, яку треба берегти і захищати від негативних по відношенню до неї проявів; примножувати її багатства;
- Громадянин – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, у якій вона наділена відповідним юридичним статусом, що є підставою для користування певними правами, а також дотримання обов'язків.

Підкреслимо, що патріотичне виховання нерозривно пов'язане з підготовкою молоді до захисту Батьківщини. В першу чергу, це систематична і цілеспрямована діяльність з формування у майбутніх громадян високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй державі, готовності до виконання громадянського обов'язку і конституційних обов'язків по захисту інтересів Батьківщини. Саме з патріотизмом органічно поєднується національна свідомість громадян, яка ґрунтується на національній ідентифікації:

- вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє;
- волю до праці на користь народу;
- вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку;
- систему вчинків які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Сьогодні, слід акцентувати увагу на необхідності і важливості *поглиблення знань з історії української державності й громадянства, ознайомлення з патріотично-державницьким спрямуванням попередніх поколінь українців, усвідомлення незнищенності, її народу і культури своєї національної приналежності, готовності до трудового й героїчного подвигу в ім'я України*. Учнівська молодь повинна усвідомлювати, що поняття „патріотизм” включає:

- почуття прихильності до того місця, де людина народилася і виросла;
- поважне ставлення до рідної мови;
- турботу про інтереси Батьківщини;
- прояв цивільних почуттів і збереження вірності Батьківщині;
- гордість за соціальні і культурні досягнення своєї Батьківщини, відстоювання її свободи й незалежності;
- поважне ставлення до історичного минулого держави, звичаїв і традицій свого народу;
- прагнення бути корисним своїй Батьківщині.

На наш погляд, актуальною залишається проблематика формування зрілої особистості-громадянина, духовна сфера якої включає таку систему цінностей і ціннісних орієнтацій: утвердження у міжлюдських стосунках гуманних начал: доброти, справедливості, толерантності, щирості, сумлінності, власної гідності, взаємоповаги, відповідальності, принциповості, працелюбності. Ставлення до праці не лише як засобу забезпечення матеріального достатку, а й усвідомлення благодійного впливу праці на людину, на розвиток її здібностей, волі, характеру – як невичерпного джерела натхнення, мук і радощів творення, творчих злетів, як можливості працею дарувати щастя собі, рідним, близьким незнайомим,

Батьківщині. Уважне ставлення до думок, поглядів інших людей, намагання зрозуміти їх, відшукати зерно правди та істини в міркуваннях опонента; екологічна вихованість. Усвідомлення неоціненого значення навколишнього природного середовища в житті людини, бережливе ставлення до природи, потреба захищати її від незрозумілих і небезпечних утручань людини в об'єктивні закономірності життя природи. Здатність до естетичного сприймання природних явищ, до усвідомлення благотворного впливу на почуття, життєсприймання людини; відчуття себе часткою природи, усвідомлення особистої відповідальності за неї; правова вихованість, законослухняність, володіння правовою культурою. Свідоме та відповідальне ставлення до прав та обов'язків громадян відповідно до державного законодавства. Активна протидія правовому нігілізму. Повага до Конституції, державних символів, їх активний захист від будь-яких посягань з боку несвідомих членів суспільства; усвідомлення неоціненого значення віри людини у вищу ідею, у безсмертя, незнищенність душі людської, всього того, що людина створила протягом свого життя – як символ людського в Людині, як можливість збагнути сенс самовдосконалення і творення себе задля осягнення найвищої, достойної людської гідності мети – служити людині, народові, Вітчизні і знаходити в цьому справжнє, людське щастя; патріотизм як самовіддана любов до рідної землі, її народу, держави. Вболівання за долю Батьківщини. Потреба віддавати всі свої сили, талант служінню співвітчизникам. Почуття відповідальності за сучасне і майбутнє нації, держави як реальний вияв громадянського обов'язку; інтерес до історії рідного краю, його минулого. Прагнення збагнути як величні, героїчні моменти його історії, так і причини трагічних занепадів, страждань народу. Шана до видатних людей, героїв нації, які жертвовно служили народові, збагачували його культуру, науку, примножуючи внесок Вітчизни у скарбницю світової цивілізації; діяльна участь у збереженні та примноженні традицій народу, його культури, мистецтва, науки. Усвідомлення неоціненого значення мистецтва, літератури в житті людини, естетична вихованість; розвиненість естетичних смаків, уподобань, уміння відрізнити справжню, благородну красу від вульгарності; усвідомлення неоціненого значення у житті людини рідної мови, в якій на генетичному рівні втілюється творча сила народного духу, помисли народу, його сподівання, віра та воля. Бездоганне володіння державною мовою, активне сприяння її функціонуванню в усіх сферах суспільного життя, на всій території держави; розвинена національна свідомість та самосвідомість, що є важливою складовою цілісної системи духовності людини та проникає в усі сфери її життєдіяльності. Національна гідність у поєднанні з шаною до всіх етносів, які є патріотами і, як громадяни, самовіддано служать Батьківщині [1; 2].

– Зазначимо, що в умовах сьогодення безперечно доцільною є *практична спрямованість* усіх компонентів виховання громадянськості задля досягнення єдиної мети – підготовки молоді до життя у громадянському демократичному суспільстві, визнання й прийняття цінностей, що є головними і визначальними для суспільства.

– Отже, узагальнення результатів дослідження з погляду

перспективності набутого досвіду продовжують бути актуальними в умовах сьогодення. До таких аспектів відносимо: популяризація українознавчих основ виховання особистості; усвідомлення соціальних прав і свобод; аргументація культурологічного підґрунтя громадянської свідомості; популяризація національної ідеології, в основі якої лежить служіння Україні, втілюється прагнення кожного громадянина до державності і соборності; готовності до захисту України, глибоке розуміння громадянського обов'язку у будь-який час стати на захист Батьківщини; доцільність ознайомлення з правовою культурою як системи правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи людини, інші найважливіші соціальні цінності; акцентування активної життєвої позиції та здорового способу життя; формування життєвої компетентності, соціально-значущих ідеалів і ціннісних орієнтацій; залучення вихованців до самоврядування; поєднання педагогічного керівництва зі створенням умов для прояву вихованцями самостійності, ініціативи, самодіяльності; адекватності ролей членів колективу своїм реальним можливостям, зміна характеру та видів колективної діяльності, що дозволяє вводити учнів до нових стосунків; оптимізація колективних взаємин; бережливе ставлення до продуктів людської праці; необхідністю громадянознавчих основ суспільних дисциплін; важливість практичної спрямованості усіх компонентів виховання громадянськості.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–150.
2. Громадянин – Держава - Громадянське виховання. Антологія / Упорядники М.П. Рагозін і О.В. Сухомлинська. – Донецьк: Видавництво „Донбас”, 2001. – 262 с.
3. Кучинська І.О. Виховання громадянськості в Україні (друга половина XIX – XX ст.): монографія / І.О. Кучинська. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – 196 с.
4. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості й школа в Україні / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 20–25.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.
6. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К.Д.Ушинський // Журнал для виховання. – № 7, 8 – 1857. – С. 99.

In the article the attempt of analysis is done and to illumination of educate orientiriv of the civil becoming of personality in the conditions of segodennya

Keywords: orientiri, development, ideas, civil education.

Отримано 6.11.2012